

Sumari

Primera part. L'arquitectura sentimental	7
Els oficis del pare.....	9
Els paisatges de l'aigua	31
Els traspassos.....	49
La tia Paulina	57
Lírica de les serralades	69
La pàtria íntima	85
Clandestinitat i càstig.....	97
Ritual d'iniciació.....	109
Amors tan joves.....	117
Segona part. Els maons i els carrers.....	129
Filosofia i lletres	131
A la casa de sant Francesc	145
<i>L'Estrof</i> i altres enginys.....	153
El preu de la poesia	163
Opositor	171
A la casa d'en Macià	181
Batalles per la llengua, combats per la cultura.....	187
Lletra, memòria i mite.....	199

Els oficis del pare

Rondant l'any cinquanta, el meu pare va pujar al tren, a la Floresta. Duia un maletí de fusta en una mà i una maleta de cartró a l'altra. El comboi feia el trajecte de Lleida a Barcelona, de manera que va fer cap a l'estació de França. Va baixar del vagó, com tanta altra gent que l'omplia, majorment vinguda de l'Aragó, i va mirar arreu, amb les ninetes perdudes. Era el primer cop que posava els peus a la gran ciutat. No l'hi esperava ningú. Ell tenia la intenció de visitar barberies per trobar-hi un lloc de treball. Sabia l'ofici perquè l'havia après i practicat, un temps, a Arbeca, el seu poble. La munió de gent era tan espessa que amb prou feines si podia encarar-se a la porta de sortida. La immensa majoria dels viatgers parlaven castellà. Va comprendre que la gran part era procedent d'Andalusia, per la manera com feien anar la llengua. Havien arribat en altres trens, feia poc o potser molta estona. De seguida van aparèixer els guàrdies civils obrint-se pas en les andanes, abillats amb capa i cofats amb el tricorni lluent. Cridaven, colpejaven, feien seguir la munió cap a les dependències interiors: sales que a ell li semblaren molt grans. Amuntegada, la gent sentia els crits advertint-los que havien de retornar al lloc d'origen: ja no hi quedaven oportunitats, a Barcelona. I no era legal vagarejar-hi sense feina. Els guàrdies, a poc a poc, van identificar cadascuna de les persones apinyades en les estances de reclusió i les van consignar en llargues llistes sobre els papers que duïen a les mans. Tothom va haver d'esperar-se hores, dies, que es resolgués el seu dilema: un bitllet de retorn o una ocasió per a la fugida furtiva. I mentrestant, altres trens abocaven nous contingents d'immigrants. Al pare, van retenir-lo fins a tres dies,

a l'estació de França. Dins del maletí de fusta hi portava els estris de barber: navalla, cuir per amansir-ne la fulla, bacinet, brotxa, barra de sabó; màquina de tallar cabell, pinta, plomall... Va obrir-lo i l'anà ensenyant als congregats. De seguida va tenir clientela. Hi havia homes que no s'havien afaitat des de feia setmanes i d'altres que duïen un cabell sobrer de mesos, alguns amb una incipient població de polls. Va poder comprar-se pa, cansalada, xocolata. Ho venien dones que traguaven paneretes, vés a saber si autoritzades o només de tolerada presència. Fins que va poder sortir d'aquell galimaties, va fer alguns estalvis, que li van permetre de passar unes quantes nits en una pensió, mentre, de dia, demanava feina en les barberies amb què topaven els seus passos desnortats. Va aconseguir-ne, però hi durà poc: el que li pagaven no li permetia de viure i d'estalviar. De seguida s'adonà que els temps i la ciutat li serien adversos. Pujà al tren i se'n tornà a casa. Com ja havia fet abans, esperaria la campanya de la sega, o es llogaria de mosso en un dels masos de la Segarra, o de l'Urgell.

Quan, quatre anys després, el pare es va casar, la que seria mare meva —nascuda i encara veïna de les Borges Blanques— era una jove-níssima treballadora d'una fàbrica tèxtil de la capital de les Garrigues; els Teixits, l'anomenaven. També ell hi va trobar feina, en aquella indústria: "d'encarregat d'un teler", em diria la mare, amb orgull, molt temps després d'aquells fets. Tots dos van viure un parell d'anys a les Borges, on vaig néixer, el cinquanta-cinc, fins que van decidir d'instal·lar-se definitivament a Arbeca. Jo tenia un any, aproximadament, quan van allotjar-se en la caseta, llavors misèrrima, que era la llar del meu padrí, separat, feia poc, de la seva dona. Ell l'havia adquirida arran de la crisi matrimonial. L'edifici tenia una entrada escassa, un corral cobert i, a dalt, un pis sota teulada amb una sala amb foc a terra i un parell de cambres fosques que feien de dormitori. Va ser en aquell fogar de llenya que vaig cremar-me la mà dreta, als tres anys d'edat, en caure-hi accidentalment. La mare era a baix, aplegant llenya per a les flames; jo vaig muntar sobre un balancí on s'eixugava la meva roba, davant mateix del caliu. M'hi gronxava amb tanta empenta que

vaig fer cap a les brases. Fou l'àngel de la guarda que preservà de les brases el meu rostre, però la mà era ja tan cremada quan la mare en sentí l'olor i féu cap que, segons ella mateixa, semblava transparentar. N'he conservat la cicatriu, molt menor del que tothom presumia que acabaria essent. Sempre he mirat de dissimular-la tant com he pogut, de manera que són poques les persones que me l'han pogut observar. Segons la mare, no vaig plorar.

La casa del padrí era al barri —si a Arbeca podem anomenar així les expansions urbanes— anomenat la Barceloneta, vés a saber per què. Aquest sector de cases i carrers és a la part baixa del poble, per la banda sud-oriental, i el configuren una sèrie de carrers més o menys paral·lels, el més noble dels quals, i també el més antic, porta el nom de Calvari, perquè era pas obligat, els divendres sants, per a la processó que davallava de l'església per, un cop superat el Fondo per on discorre un desguàs d'aigües pluvials que alguns anys s'enrubinava, enfilarse turó amunt fins a les restes tristes i ermes de l'ermita de Santa Caterina, d'origen medieval. Aquest tossal, on culminava el seguici amb les darreres estacions de la Passió cristiana, és força més menut que no pas el que sosté la població, però es mira de tu a tu la pinya de cases d'Arbeca, orgullós en la seva decrepitud. Quan vaig conèixer el poema *Canigó*, de mossèn Cinto, em vaig imaginar els laments nocturns de Santa Caterina enrunada i la resposta que, des de l'altre turó, el que sosté la població, li feia el solemne campanar de l'església parroquial de Sant Jaume. El carrer on vam viure, a casa del padrí, va ser batejat "dels Patis", perquè les cases s'hi havien dreçat en solars d'identiques mesures, les justes per encabir una entrada sòbria, un estable, una corralina i un femer. Els carros havien de dormir a la intempèrie. Els patis devien haver pertangut a algun potentat del poble, que va parcel·lar la propietat per poder-la vendre amb major guany. O potser pertanyien al Comú; no ho sé bé. La democràcia arribada —tal vegada lleugerament abans— hi hagué canvi de nomenclàtor. Vaig tenir la fortuna de viure, des d'aleshores, al carrer de Magí Morera i Galícia. Les casualitats de la vida han fet que la meva esposa, de

soltera, visqués, a Lleida, en la cantonada del carrer Magí Morera amb Pirineus. I les mateixes casualitats han determinat que, finalment, ella i jo, i els fills, tinguem casa al carrer de l'Arquitecte Morera, sota el qual llisca la clamor del Noguerola.

Del Noguerola no puc dir-ho, però sí d'aquell Fondo d'Arbeca que separa els tossals del poble i de Santa Caterina: sempre l'he volgut semblant al torrent Cedró de Jerusalem, que separa la ciutat vella de les hortes eixarreïdes d'oliveres i vinyes que s'encimbellen a l'altra banda, just mirant les muralles i les tombes que les custodien.

De finques de cultiu, a casa nostra, no n'hi havia més que tres, totes menudes i de terra molt poc productiva. Dues eren de secà: rengleres d'ametllers entre les quals podia créixer el blat o l'ordi que se segava a cop de dalla. L'altra, en terra regada, tot just produïa les hortalisses per a la família, l'alfals i les faves per a l'animal i unes poques fruites d'arbre: peres primerenques, uns quants albercocs, pomes de ciri... En casar-se, la mare va rebre en dot un camp també de secà: un fondal estret amb els seus costers a cada banda, bigarrats de coscolls, mates de romer i de timó, i ametllers i oliveres silvestres. El padrí i el pare, amb els anys, van convertir aquell paratge en un territori de feixes accessibles per a la pollegana, primer, i després per a un cultivador mecànic, curulles d'oliveres joves i ufanes.

Naturalment, tan poca terra no donava pas per a una família que augmentava els seus membres cada dos anys, de manera que el treball de pagès va haver d'ampliar-se en forma de mitges i arrendaments, sempre de camps de secà, segurament els més accessibles per a una economia magra de recursos.

A la llarga, tot fou manifestament insuficient. Creixia la fillada i tots fèiem com les orenetes que han romput l'ou: badar la boca i reclamar el nostre pa de cada dia. Una de les possibilitats que el pare tenia per guanyar jornals complementaris era llogar-se per fer pallers, al temps de la batuda del gra. En sabia un niu, ja els hagués de fer quadrats, rectangulars o bé rodons. Tothom li'n reconeixia la manya, la diligència i l'expertesa. En el temps del meu record, pràcticament

ja ningú no batia a potes: les màquines havien començat a entrar als mestalls i a les eres. Màquines exemptes de disseny, artefactes matussers que feien tota la impressió d'insectes monstruosos: llagostes enormes i d'enormes potes, pregadéus immensos i amenaçadors. Qui s'ho podia permetre, no despenjava la dalla i feia la sega amb aquests ginys. A les Garrigues, almenys en aquesta comarca meva, tots eren fabricats a cal Trepat de Tàrrega. Naturalment, les segadores es movien a sang: era la mula o el matxo qui estirava aquell artefacte pesadíssim. En les segadores Trepat, el moviment de l'eix que unia les dues rodes de ferro activava el gira-sol de rampills, els quals descendien i pujaven de manera circular, tot arplegant les tiges i conduint-les a la plataforma inclinada que les ajeia sobre el rostoll, un cop tallades pel pinte de ganivetes. Els lloms del pagès, que abans s'havien adolorit per la torsió a què els obligava la fulla de la dalla, ara podien reposar, asseguts sobre un escambell de ferro perforat que feia tota la impressió d'un bolet dibuixat per una criatura. Aquest no fou mai el cas de casa nostra. Mentre vam tenir gra sembrat, el pare i el padrí el van segar amb dalla, com feien amb l'alfals. A mi em plaïa d'allò més, caiguda la tarda, de llussiar-ne la fulla, oscada durant el dia de treball. Trobava que aquell martelleig suau i de precisió sobre l'enclusa clavada a terra era una responsabilitat majúscula, d'home fet. Jo procurava deixar el tall ben prim i lluent. Hi passava el dit polze per comprovar-ne la finor i la línia contínua del metall.

Calia agabellar les tiges a mà, amb l'ajut del fus de fusta. Les dones, majorment, n'eren les encarregades, si n'hi havia a casa. Les garbes no, que les feien els homes a cop de força de braços per junyir les gabelles i lligar-les amb tiges trenades o amb vencills d'espert. Feta després la garbera a l'era, el propietari esperava que li arribés el torn de la batuda, els ulls al cel i la permanent imploració d'un sol ardent i un cel ben blau i ben buit. Nosaltres les transportàvem amb el carro. Per optimitzar els viatges, llevàvem les fustes planes del cos i penjàvem, amb cadenes de ferro, una plataforma fonda, anomenada falda o faldó, no ho recordo bé. A les baranes, hi lligàvem estaquirotos ben alts.

La mula havia d'esforçar-se d'allò més a arrossegar aquella càrrega que semblava del tot impossible. L'olor dolça i quasi llenyosa de la palla deixava un reguer invisible pels camins que duïen a l'era, barrejada amb la ferum agra de la suor de l'animal.

De solter, el pare havia de fer campanyes de sega al jornal, als termes de la vall del Corb, i a la Segarra. M'explicava com eren d'immenses les parades de blat, o d'ordi. I com la dalla hi avançava a poc a poc. Els ulls miraven al lluny i tot era una mar groga que calia evaporar... Quan vaig descobrir la cançó popular mallorquina del segar, vaig poder emocionar-me amb el record d'aquells esforços, per la pena d'un treball tan dur com antic:

Adelerau segadors,
que sa madona se queixa (...)
A Aubenya segaven ordi
un mes davant Sant Joan
i com veïen es camp tan gran
cridaven misericordi.

A penes si vaig viure els dies en què la batuda a potes agonitzava enfront de la presència de les baluernes mecàniques de les batedores. Aquelles màquines —un encaix francament miraculós de ferros i de fusta— eren altes de més de tres metres, i tan estretes de pit que hom els hauria perdonat el servei militar. Com que no tenien motor propi, es desplaçaven estirades per un tractor. Així anaven d'un eral a l'altre, de vegades per camins pedregosos, inclinats, o solcats d'aragalls que ningú no havia cicatritzat. Sovint corria pel poble la brama que la màquina havia caigut de costat sobre la pols d'un camí en pendent: un home ferit, la ferralla feta malbé, tres o quatre dies de nova espera per a les reparacions i els ulls novament encarats al cel amb una súplica de bonança i de calor.

Arribat l'equip a l'era, els operaris alineaven el tractor i la batedora i col·locaven la corretja contínua de tèxtil i cautxú en sengles politges: la del tractor i la de la seva rèplica en la màquina de batre. La tensaven, llavors, la corretja, fins que ja no pogués lliscar sobre el

metall lluent de les corones. La força dels cavalls del tractor movia la rampa que conduïa les garbes desfetes fins al capdamunt de la baluerna, on els corrons estriats del dragant les triturava fins a fer-ne brins de palla tot desgranant les espigues. El moviment pendular dels sedassos on queien palla i gra llevava el bolló de les llavors. L'aire de la manxa que hi bufava amb ofec s'endua la palla, canó amunt. Arreu, un polsim daurat que s'encastava entre les parpelles i s'escolava roba endins, buscant la suor dels cossos per allotjar-s'hi i cobrir-ne la pell. El bolló més gruixut s'amuntegava sota la màquina, per acció dels sedassos i de la gravetat, però la palla sortia escopida per l'aire forçat, a través del canó giratori, que l'amuntegava en l'indret de l'era que hom havia escollit per al paller.

Fer pellers era un treball de perits; i d'herois, alhora. No és fàcil construir un prisma de palla de més de tres metres d'alçada i de vuit o deu de longitud, guardant sempre la vertical perfecta en tots els angles i en les quatre parets. Ni és fàcil acabar el paral·lelepípede amb dos vessants idèntics, confluents en una carena neta i perfectament recta. I encara és més difícil aixecar el cilindre de quatre o cinc metres de diàmetre —si el paller havia de ser rodó— i culminar-lo en un con perfecte. L'aprenentatge exigia temps, voluntat, sacrifici i moltíssima paciència.

Des que el tub de la batedora mecànica començava l'escopina de la palla fins que hom culminava els caients de la part superior, la feina no coneixia treva. La pols i les arestes del gra formaven un núvol dens, irrespirable, sobre els homes que amuntegaven la palla i n'aplomaven l'altura. I dementre, el sol es clavava com agullons d'un eixam de vespes a la pell del rostre i dels braços. La palla era calenta i la llum rabiüda. La camisa abrusava, com si fos d'espart, i el barret es convertia en un dogal enroscat al front. Enfundats els ulls en les ulleres precàries, les parpelles s'humitejaven de suor i les còrnies es ressecaven, com la gola. Sempre una set àvida que no podia calmar-se ni amb aigua de litines ni amb gasosa llimonada. Sempre els braços i la cintura, i les cames, movent-se sense treva: la força amunt i avall, ací

i enllà, repartint el tou de palla ardent; els peus nus atapeint-la, aventurant-se a la punxada del fibló d'un card furtiu. Un núvol perenne de brins d'or blanc llampurnejant en l'aire quietíssim, en la paràlisi de la claror estival... En el torn de nit, la tasca era més portadora, però calia treballar mig a les fosques, perquè no era suficient la claror glauca de la làmpada encastada a la batedora, ni encara amb l'ajut dels febles fars dels tractors.

Com totes les esposes dels que batien, la meva mare duia a l'era, per lluny del poble que s'escaigués, la manduca —al matí, la del dinar, i al vespre, la del sopar— en un cistell de vímet. Arribada l'hora, els batedors i les seves dones s'estiraven sobre les borrasses esteses a l'era per a l'àpat. Jo l'havia acompanyada moltes vegades, la mare. Recordo una nit de marinada freda. Ens vam quedar a l'era, no sé per quina raó, després del sopar. El pare em convidà a pujar al paller mentre el canó hi amuntegava aquella matèria flonja i perfumada. Era una delícia caminar, saltar descalç, sobre el tou càlid i ja alt del paller en construcció; llançar-se sobre el munt de pellofa recent escopida; posar-se, ulls clucs, sota el canó i sentir-se progressivament colgat fins al pit d'aquells brins lleugeríssims que queien projectats com agulles de cap sobre la pell. Recordo com vaig acabar rendit, vençut pels impulsos i per l'emoció tan nova i tan llargament desitjada. I literalment mort de son, també, ja molt avançada la foscor de la nit. Contra la fresca de l'aire, vaig trobar conhort al cul del tractor. El ronc del motor —un tedi d'explosions tèbies i regulars, una música gregoriana de metall i de vent— i l'agradable escalfor del fum expel·lit pel tub de gasos van bressolar-me fins que em vaig adormir. Crec recordar la sensació d'aquell son dolcíssim, però també pesant, compacte com l'argila recent, mòrbid i espès tot alhora. Fou la mare que me'n despertà, esglaiada. Va ser-hi a temps. Em donava a llum per segona vegada. I per primer cop jo prenia consciència del propi naixement, del mareig de ser al món després d'un tràngol, omplint amb urgència els pulmons de marinada fresca, entre estossecs; una angoixa ambigua, un desmai vertiginós; i llàgrimes enmig de l'ensurt matern.

© dels textos: Francesc Pané i Sans, 2017
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S.L, 2017
C/ Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: març del 2017
ISBN: 978-84-9975-840-4
DL 153-2017
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

✂ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.